עין משפט נר מצוה

יד א מיי׳ פ״ו מהלכות בכורות הלכה י סמג עשין יב:

◆

תורה אור השלם

1. וְשֵׁם הַנָּהָר הַשְּׁלִישִׁי חִדֶּקֶל הוּא הַהֹלֵךְ קִדְמַת אַשּׁוּר וְהַנָּהָר הָרְבִיעִי הוּא פְרָת: בראשית ב יד
2. וְהָיָה כְּעֵץ שָׁתוּל עַל מַיִם וְעַל יוּבַל יְשַׁלַּח שָׁרָשָׁיו וְלֹא יִרְאֶה כִּי יָבֹא חֹם וְהָיָה עָלֵהוּ רַעֲנָן וּבִשְׁנַת בַּצֹּרֶת לֹא יִדְאָג וְלֹא יָמִישׁ מֵעֲשׂוֹת פֶּרִי: ירמיהו יז ח
3. מְלֵאָתְךָ וְדִמְעֲךָ לֹא תְאַחֵר בְּכוֹר בָּנֶיךָ תִּתֶּן לִי: שמות כב כח

◆

שיטה מקובצת

א] ורבים וחכמים אומרים פרת שמו אמר מר שמימיו פרים ורבים מסייע: ב] מכיפיה. עי׳ בערוך ערך כף: ג] ופליגא ס״א דשמואל ארשמואל דאמר: ד] הלקוח: ה] דפרת מראש פרת מקלחין: ו] שגדל מאליו בלא שום מטר: מכיפיה. מאליו בלא שום מטר תיבת ורבה נמחק: ז] תיבות וזחלין נובעין נמחק: ח] ופליגא דשמואל ארשמואל דאמר שמואל תיבות דידיה (דשמואל) נמחק: ט] בזוחלין דבכל שעה: י] עביד לבנתיה: יא] רביעי אלא הכי קאמר הוא פרת: יב] ביושר כדרך הילוכו ולכך עומד בשמו ובפרשת: יג] ורבי מאיר משמע כו׳ דוקא שלכך נקרא שמו: יד] יותר אלא לפי: טו] מתברכין ממנו: טז] ר״ת ס״א רש״י: יז] והוא וכרותא דמיא תיבת דמיא נמחק: יח] בפריה: יט] וגבי רוצח נמי: כ] דחלפא אבי וורדא: כא] יוצא במזרח מכח עמוד האור ע״ג וורדי ג״ע שבמערב ולערב מכח אור: כב] ליכא איכא בדידיוני נפל: כג] בקונטרס ודמי גשמים: כד] יצא המשלא ועשה מקוה בתחלה אות ל׳ נמחק: כה] באשבורן אלמא לכל מילי ילף מקוה לדין מעיין ולא מעין לדין מקוה: כו] אע״פ שהי׳ מי מעין מתכנסים בו תיבות שהמים מכונסים שם במקוה נמחק: כז] קאמר והים לרחצה לכהנים בו וקאמר ולאו אות ה׳ נמחק: כח] ומפרשי דרגלי׳ (שבדרום) [השוורים] היו נקובים כמוציא רמון: כט] שעל גבי בית הפרוה: ל] באשבורן דמה נפשך: לא] המעיין ובהדיא תיבת שמטהרין נמחק: לב] מטבחייא דבפ׳ תיבת דקאמר נמחק: לג] דקאמר בקרקע חזו להטביל (בקביעותא): לד] ראיה דאפילו לא: לה] באשבורן מטהרי אע״ג דדלמא רובא: לו] דשמואל דהכא ואבוה:

◆

רבינו גרשום

עינתא דמידליין. שבראשי ההרים שנראין שאין יוצאין ממנו: הנהו סולמי דפרת נינהו. כלומר סילונות משכין ממנו תחת הארץ ונובעין על ראשי ההרים: הוא פרת דמעיקרא. להכי חשיב ביה הוא לומר שהוא קודם לאלו: מימיו פרין ורבין. שמתגברין ביותר: מכיפיה מתברך. מגדותיו הוא מתברך שאינו מתגדל לא מגשמים ולא ממעיינות אלא מעצמו והיינו פליגא דרב דאיהו דאמר סהדא רבא פרת לומר שמגשמים הוא מתגדל: ומפצי ביומי תשרי ומניחן בקרקעית הנהר לפי שכל הנהרות מתמעטין ביומי תשרי מן החום שהיה ויש טיט בקרקעית המים בעיקר הנהר והיה משים המפצין כדי שלא ישקעו רגליהן בטיט וליהוי חציצה לטבילה. והא דאמר שמואל לעיל נהרא מכיפיה מתברך הוי פליגא אהא דאמר שמואל אין המים מטהרין בזוחלין כלומר אין המים שאין שם נוטפין אלא זוחלין בלבד מטהרין אלא פרת ביומי תשרי לפי שכבר נתמעט מימי הגשמים שנשפו בו אלמא מימי גשמים הוא מתגדל ביומי ניסן כשמתפשרין השלגים והמטר ואיהו אמר דאינו מתגדל אלא מכיפיה:

הוא פרת דמעיקרא. פירוש ולא מפני שהוא קטן קורהו רביעי [יא] דהוא פרת דמעיקרא ששמו פרת מקודם שמתחיל ליפרד לד׳ ראשים וכשמתחיל ליפרד יוצאים הנהרים זה לצד זה [יב][וזה לצד זה] ופרת הולך ביושר [יג] לדרך הילוכו ונפרשת שקלים יסד רבי אליעזר הקליר בסילוק דפרת תוקפו כנגד שני נהרות וכן משמע בבראשית רבה שהוא גדול שאומרים לפרת מפני מה אין קולך הולך והוא אומר [יד] פירותי מעידין עלי אומרים לחדקל מפני מה קולך הולך והוא אומר הלואי אשמיע קולי וראה משמע דחדקל קטן מפרת וקצת קשה דאמר בפרק כל הנשבעין (שבועות דף מז:) עד הנהר הגדול נהר פרת עבד מלך כמלך דמשמע דוקא משום א״י קורהו גדול:

מסייע ליה לשמואל דאמר שמואל נהרא מכיפיה מיבריך. אע״ג דשמואל איירי בכל הנהרות [יג] ולר״ת משמע דנקט פרת דוקא דנקרא שמו פרת שמימיו פרים ורבים אינו אלא משום דפרת מתברך יותר [יד] לפי שהוא חשוב יותר מן האחרים אי נמי לפי שהוא ראש לכולם נקרא פרת ע״ש שכולם מתברכי׳ [טו] [מכיפיה דפרת] וכן פי׳ [טז] ר״ת בתשובה לפי שפרת הוא למעלה מכל הנהרות והוא [י]רמיא [יז] שכל הנהרות שותין ממנו תלה הכתוב [יח] פריה ורביה בו דכשהוא רבה כל הנהרות רבין:

מכיפיה מיבריך. מסלע שלו כדמתרגם סלע כיפה:

מטרא במערבא סהדא רבה פרת. כאן משמע דפרת הולך מא״י לבבל וכדפרישית לעיל בפ׳ מומין אלו (דף מד:) משמע מתוך כך דגן עדן במערב העולם דבבל הוא בצפונית מזרחית של א״י ולהכי קרי להו בני בבל לא״י מערבא ואמרינן בלא יחפור (ב״ב דף כה:) דבבל בצפונית של א״י עומדת דכתיב מצפון תפתח הרעה וגו׳ אלמא פרת הולך ממערב למזרח ומשמע שכך הוא מתחלת יציאתו כדאמרינן הוא פרת דמעיקרא אלמא דגן עדן במערב העולם וכן משמע בב״ר דקאמר בכל מקום מצינו רוח מזרחית קולטת [כ][קולטת] לאדה״ר דכתיב ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים [ל][קולטת] קין דכתיב וישב בארץ נוד קדמת עדן [יט] וגבי משה נמי דכתיב אז יבדיל משה שלש ערים מזרחה שמש משמע שהעולם הזה שנכנס בו אדה״ר הוא במזרחו של ג״ע ש״מ [מ]במערב העולם ותימה דבפרק המוכר את הספינה (ב״ב דף פד.) אמרינן דשמשא האי דסומקא לפרא ופניא לפרא דאלפא [נ] אוורדי דגן עדן משמע דבמזרח העולם קאי דבשחרית חמה במזרח וכן פי׳ שם רבינו שמואל מדכתיב ויטע גן בעדן מקדם ואע״ג דמתרגמינן מלקדמין מכל מקום משמע נמי מזרח דהכי נמי קדמת עדן מקדם לגן עדן משמע בב״ר שהוא מזרח ומתרגם מלקדמין ומיהו קרא איכא לדחויי שהוא מזרחו של עדן אבל עדן גופיה במערב העולם והיא דב״ב איכא לפרושי דלא אלפא ממש קאמר אלא בשחרית כשחמה יוצא [כא][נ]מכח עמוד האור על גבי [ס]חדרי דגן עדן שבמערב ולערב מכח אור של גיהנם שבמזרח ואין תימה על הטעם זה דבכל ענין כשנפרש צריך לאומרו דקאמר התם ואיכא דאמרי איפכא ולא מסתבר לומר דפליגי בהכי דמר סבר גן עדן במזרח ומר סבר במערב[ע]: **ומפצי** ביומי תשרי. פירש בקונטרס שנותנת המפצים תחת רגליהם במים מפני הטיט שלא יחוץ וכן משמע פרק תינוקת (נדה דף סו:) דאמר שמואל בר רב יצחק אשה לא תטבול בנמל ואע״ג דהשתא ליכא טיט אימר בדידיוני נפל פירוש ע״י דידוי שמדדה את עצמה וכתרה מייתי הך דאבוה דשמואל דהכא וכתרה מייתי הא דאמר רב גידל אמר רב נתנה תבשיל לבנה וטבלה לא עלתה לה טבילה ואע״ג דהשתא ליכא איכא למימר בדידיוני נפל ור״ת מפרש ומפצי משום צניעות שהנהרות קטנים בימי תשרי ופורס להו מפצים שלא יראו אותן כדי שלא תמהרנה לטבול מפני הבושת ולא טבלו שפיר והיינו טעמא נמי שלא תטבול בנמל לפי שמצויים שם בני אדם וממהרת לטבול משום [פ]ביעתותא דאיכפי דומיא דההיא דקאמר התם לעיל אשה לא תעמוד על גבי כלי חרס ומפרש התם משום דבעיתא דלמא נפלה ולא טבלה שפיר ולא גרסינן בההיא דנמל ואע״ג דהשתא ליכא [כב]: **שמא** ירבו מי נוטפין על הזוחלין והוו להו מי גשמים רובא. וכדפי׳ בקונט׳ [כג] ומי גשמים אין מטהרין בזוחלין כדקתני בת״כ מעיין מטהר בזוחלין ומקוה באשבורן ואור״ת דאשבורן דמקוה דוקא למעוטי זוחלין אבל זוחלין דמעיין לאו דוקא למעוטי אשבורן אלא ה״ק המעיין מטהר אף בזוחלין אבל מקוה מטהר דוקא באשבורן דגבי הכי מייתי לה התם בת״כ דקתני מה מעיין בידי שמים אף מקוה בידי שמים יצא [כד] עשה מקוה לכתחלה אי מה מעיין מטהר בכל שהוא אף מקוה מטהר בכל שהוא ת״ל אך מעיין מעיין בכל שהוא והמקוה בארבעים סאה אי מה מעיין מטהר בזוחלין אף מקוה מטהר בזוחלין ת״ל אך מעיין מעיין בזוחלין והמקוה באשבורן [כה] ויש להביא ראיה מים שעשה שלמה שהיו הכהנים טובלין בו אע״פ [כו] שהמים מכונסים שם במקוה ומיהו יש לדחות דבירושלמי קאמר [כז] והיה לרחצה הכהנים בו ולאו כלי הוא [כח] ומפרש דרגלי השורים נקובים כמוציא[צ] וא״כ אפשר שיהו זוחלין וכן מקוה שעל [כט] הפרווה בפ׳ אמר להם הממונה (יומא דף לא.) שהיה מעיין עיטם והיה כהן גדול טובל בו אפשר שנכנסין מצד אחד ויוצאין מצד אחר ומיהו זה דבר פשוט דמי מעיין שנפסקו מן המעיין שמטהרין באשבורן [ל] ממה נפשך שהרי נעשו מקוה מאחר שנפסקו מן המעיין [לא] שמטהרין ובהדיא תנן במסכת מקוואות (פ״ה מ״ה) מעיין שהעבירו על גבי בריכה והפסיקו הרי הן כמקוה חזר והמשיכן כו׳ ומשקה בי מטבחיא [לב] דקאמר בפ׳ קמא דפסחים (דף יז:) [לג] דבקרקע חזו להטביל מהטין ולטורות ומשמע באשבורן דומיא דכלי וקאמר התם אמת המים שבעזרה היו ונראה להביא ראיה [לד] אפילו לא נפסקו מההיא דתנן במסכת מקוואות (פ״ח מ״ח) ומייתי לה בפרק שמנה שרצים (שבת דף קט.) ר׳ יוסי אומר כל הימים מטהרין בזוחלין ופסולין לזבים כו׳ ופליג את״ק דאמר כל הימים כמקוה שנאמר ולמקוה המים קרא ימים ומשמע דאתא ר׳ יוסי למימר דאע״ג דקוו וקיימי כדאמר בריש מכות (דף ד.) מטהרין נמי בזוחלין דלא בא הכתוב לבטל מהן תורת זחילה ופליגי בהכי דלת״ק אין מטהרין בזוחלין ולר׳ יוסי מטהרין בזוחלין אבל לכ״ע מטהרין באשבורן וגם מדקאמר הכא אין המים מטהרים בזוחלין אלא פרת ביומי תשרי בלבד משמע בזוחלין הוא דלא מטהרי הא באשבורן [לה] אע״ג דליכא רובא זוחלין: **אין** המים מטהרין בזוחלין כו׳. פר״ת בתשובה המתחלת משרבו מפילי מגלים דאף על גב דשמואל [לו] ואבוה דעביד מקוואות ביומי ניסן ורב דאמר מיטרא במערבא כו׳ קיימי בחדא שיטתא לא קי״ל הכי אלא כאידך

עינתא דמידליין אמר רב משרשיא הנהו סולמי דפרת נינהו והא כתיב [1] והנהר הרביעי הוא פרת אמר רב נחמן בר יצחק ואיתימא רב אחא בר יעקב הוא פרת דמעיקרא תניא רבי מאיר אומר יובל שמו שנאמר [2] והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו ולמה נקרא שמו פרת שמימיו פרים ורבים [א] מסייע ליה לשמואל [ב]דאמר שמואל נהרא [ג] מכיפיה מיבריך ופליגא דרב דאמר רב אמי אמר רב מיטרא במערבא סהדא רבה פרת [ד]אבוה דשמואל עביד להו לבנאתיה מקוה ביומי ניסן ומפצי ביומי תשרי מקוה ביומי ניסן סבר לה כרב דאמר רב אמי אמר רב מיטרא במערבא סהדא רבה פרת שמא ירבו נוטפין על הזוחלין והוו להו מי גשמים רובא ומפצי ביומי תשרי ופליגא [ג] דידיה אדידיה דאמר שמואל אין המים (א) נטהרים בזוחלין אלא פרת ביומי תשרי: **מתני׳**(ב) ג א ד] הלוקח או שניתן לו במתנה פטור ממעשר בהמה: **גמ׳** מנא הני מילי אמר רב כהנא דאמר קרא [3] בכור בניך תתן לי כן תעשה לשורך לצאנך מה

עינתא דמדליין. עינות המים הנובעות בהרים רמים והנהו הוו גבוהים מפרת והיכי אתו מפרת: **סולמי דפרת.** [ה] מקלחין תחת הקרקע ועולין בהרים כמו סולם: **והנהר הרביעי.** דכחד מינייהו חשיב להו ואת אמרת דמיניה קאתו: **הוא פרת דמעיקרא.** הוא פרת הנזכר למעלה ונהר יוצא מעדן וגו׳[ו] שהשלשה נפרדין ממנו: **יובל שמו.** של פרת. ועל יובל ישלח שרשיו וגו׳ בעץ החיים מישתעי קרא ועץ החיים בגן עדן הוא ופרת הוא המשקה גן עדן: **פרין ורבין.** שגדל [ז] ורבה בלא שום מטר: **סהדא רבה פרת.** פרת יורד מא״י לבבל וכשהגשמים יורדין בא״י סהדא רבה הוי פרת בבבל שירדו גשמים במערבא לפי שגדל מחמת הגשמים: **מקוה ביומי ניסן.** מקוה מים חיים נובעים בבית ולא היה מניחן לטבול בנהרות שבימות הגשמים ירדו גשמים הרבה וחייש שמא ירבו מים שנוטפין מעבים לתוך הנהר שהם זוחלים דלא חזו להן משום דהוו להו ספק זבות[ח] ובזב כתיב מים (ג) חיים. ל״א על הזוחלים על אותם שנפלו מן העבים לקרקע ומן הקרקע זחלו וקילחו לתוך הנהר דאי לא נוטפים משום זוחלים לא מיפסלי דאמרינן בפ׳ ראשון דתמורה (דף יב.) השאובה מיטהרת בהמשכה דהיינו שממשיך מים שאובים לתוך המקוה על ידי צנורות: [ט] **זוחלין.** נובעין: **ומפצי ביומי תשרי.** כשהיו טובלות בנהר ביומי תשרי הי׳ עושה להם מחצלות של קנים שקורין קלויי״ש ומשליכן לתוך המים ועומדות עליהן וטובלות לפי שבימי תשרי יש טיט רך בנהרות אצל שפתם וחושש שמא יעלה טיט למעלה על רגליהן ויהיה חוצץ: ה״ג **ופליגא** [י] **דידיה אדידיה.** כלומר פליגא דשמואל אדשמואל: **אין המים מטהרין בזוחלין.** [יא] דכל שעה הוו מים נוטפין רבין עליהן: **אלא פרת ביומי תשרי.** שפרת היו מימיו פרין ורבין וזוחלין הנובעים[יב] ממעיינות מרובין ועוד שתשרי סוף ימי הקיץ ולא ירדו גשמים (הרי) [יג]זמן מרובה אלמא נהרות מתרבין ממימי גשמים ולעיל אמר מכיפיה מיבריך. לישנא אחרינא הא דאבוה דשמואל הוה עביד [יד] לברתיה מקוואות ביומי ניסן מפני שהוא סוף החורף שירדו גשמים מרובים אבל באמצע החורף לא הוה עביד ופליגא אדשמואל דהוא אומר דכל שעה בעינן מקוואות אלא פרת ביומי תשרי:

בניך

מסורת הש״ס

א) שבת סה: נדרים מ., ב) [נדה סו.], ג) ב״ק קי:, [לעיל יח.], ד) [בראשית כו.], ה) [עי׳ היטב רש״י שבת סה: ד״ה וסבר], ו) צ״ל ואיכפין צ״ק, ז) וצ״ל לזמן מרובה ותיבת הרי נמחק צ״ק, ח) צ״ק, ט) צ״ל מעשי מעידין כו׳ צ״ק, י) צ״ל רבה, כ) צ״ק, ל) צ״ק, מ) צ״ל הג״ע במערב, נ) צ״ל מכה עמוד אור של חמה ע״ג כו׳ ולערב מכה עמוד האור של חמה כנגד גיהנם שבמזרח כו׳ כצ״ל צ״ק, ס) צ״ל וורדי, ע) ועי׳ תוס׳ ב״ב פד. ד״ה באלפא ועי׳ היטב תוס׳ קדושין עח: ד״ה עד היכן], פ) ביעתותא, צ) צ״ל רמון.

◆

הגהות הב״ח

(א) גמ׳ אין המים מטהרים בזוחלים: (ב) שם במשנה הלוקח או שניתן: (ג) רש״י ד״ה מקוה וכו׳ מים חיים זוחלין נובעין לישנא אחרינא וכו׳ עי׳ לטורים הס״ד והשאר נמחק:

◆

לעזי רש״י

קלויי״ש [קליידי״ש]. רשתות-נצרים, מחצלות.

◆

מוסף רש״י

נהרא מכיפיה מיבריך. משפתו וממקורו ומסלעו, סלע מתרגמינן כיפא. מכיפיה מיברך ולא ממי הגשמים (שבת סה:). מיטרא במערבא. בארץ ישראל, סהדא רבה פרת. פרת מעיד כדבר שהוא יורד מארץ ישראל לבבל וגדל ממי הגשמים ויודעין בני בבל שירדו גשמים בהרי ארץ ישראל ושמחים על אחיהם (שם. ובעי״ז נדרים מ.). מקוה ביומי ניסן. של מים מכונסין או סמוך לנהר וממשיך לתוכן מי הנהר וטובלות שם (שבת סה:) ואינן טובלות בנהר (נדה סו.). ומפצי ביומי תשרי. שטובלין בנהר שהזוחלין מרובין אבל מפני חלילת הטיט נותן מחצלות בנהר שטובלות עליהן (שם) שטובלות בפרת ומפני הטיט שלא יהא חלילה עשתה המפץ תחת רגליהן (שבת סה.). סבר לה כרב כו׳. דאמר פרת גדל ומימיו מתגברין ע״י גשמים (שם סה:). שמא ירבו נוטפין. היינו גשמים, על הזוחלין. הנובעין, ותנן במסכת מקוואות (פ״ה מ״ה) הזוחלין כמעין והנוטפין כמקוה, ושנינו בתו״כ אך מעין ובור מקוה מים, יכול מילא על כתפו ועשה מקוה בתחלה יהא טהור ת״ל מעין, מה מעין בידי שמים אף מקוה בידי שמים, אי מה מעין מטהר בזוחלין אף מקוה מטהר בזוחלין, ת״ל אך מעין, המעין מטהר בזוחלין ומקוה מטהר באשבורן, והוי אשבורן דקוו וקיימי, לאפוקי שאם הטביל בו כלים דרך זחילתו כשהן נמשכין ויורדים למקוה לא עלתה להם טבילה, דבור ומקוה כתיב דקוו וקיימי, אבל נובעין מטהרין כמו שהן זוחלין ומוסיפין תגבורה לנמוך כדרך כל הנהרות, הלכך ביומי ניסן שהנהרות גדלין ממי הגשמים של ימי החורף ומהפשרת השלגים, חיים שמא ירבו הנוטפין על הזוחלין שנתוספו בנהר מן הגשמים על הזוחלים החיים ובטלי הזוחלין החיים בנוטפין ואין תורת מעין עליהן לטהר בזוחלין אלא באשבורן, ועביד להו מקוואות דקוו וקיימי. ואני קבלתי מרבותי הטעי משום דספק זיבות ניתנו והנה טעונה מים חיים, ואי אפשר להעמיד במיעוטן, משום דאמרינן חומר בזב מבזבה שהזב טעון מים חיים והזבה אינה טעונה מים חיים, וחזרתי ובדקתי לפרשה וכן נראה בעיני כמו שפירשתי, והואיל דעלמא מפרשים טעמא משום דאין ולאו מילתא היא, דתנן הנוטפין כמקוה (שבת סה: וכעי״ז נדה סו: פי״ש בארוכה), ופליגא דידיה אדידיה. דשמואל אשמואל (שבת שם). אין המים מטהרים בזוחלין. אין מטהרין אדם וכלים הטובלין בהן דרך זחילה וצריך להמשיכן למקוה ולטבול בתוכה, אלא פרת ביומי תשרי. שמלו הגשמים ורבו הזוחלין עליהם ויש תורת מעין על נהרות המושכין, אלמא סבירא ליה שגדלין ממי הגשמים, ולפי שמתמעטו נכסרים מטהרין כזוחלין שהנוטפין בתוכן מטהרין כדיבור הזוחלין ויתבטלו הנוטפין בהן להיות אז והבה טובלין בהן בשביל הזוחלין (שם). הלוקח. לקח עשרה טלאים שלא נתעשרו מן השוק (ב״ק קי:).